

נורית גוברין

השיר חכם מהמשוררת – על ספר שיריה של ענת זגורסקי שפרינגמן 'כלה קרננית' (קשב, 2015)*

אני אוהבת את שיריה של ענת זגורסקי, ולא פחות את הדרך שבה היא קוראת ומבצעת אותם. כך בשעה שהיא קוראת משירי אחרים, ובמיוחד כשהיא קוראת את שיריה שלה.

שיריה של ענת זגורסקי הם תמציתיים, מרוכזים, גבישיים. מועט המחזיק את המרובה. מילות השירים חדות, פוצעות, אכזריות. "לא עושות חשבון" ("אישה אקטואלית", 39). יש בשיריה הסתכלות מפוכחת בעולם, מבלי להסתיר ולהתעלם מן הרוע והאכזריות שבו. הטון הוא שילוב של ציניות מעורבת בהומור. צריך לקרוא את השירים כמה פעמים כדי להיטיב ולהבין את המסתתר מאחורי המילים, הנינוחות כביכול.

ענת זגורסקי היא "דור השני" לניצולי שואה, נולדה בפולין, ועלתה לארץ עם הוריה בשנת 1957, בת 10. שיריה מצטרפים ליצירתם של בני דור זה, אבל בה בעת מקוריים, נועזים ומפתיעים.

הביוגרפיה הלא קלה היא אחד ממרכיביו החשובים של שיריה: "הקו הקצר ביותר בין נרשם לירושלים עובר דרך לבי" ("ירושלים", 107). כך גם בשיר "קשרי משפחה": "אני אחותו של אבי / שירו בזה ותינוק בן עוֹתֵיָה" (63). אלה חומרי הגלם המפרנסים אותם. וכך גם בניסוח כללי יותר בשיר: "פרומתאוס": "ואני את החשכה לא שוכחת" (29). שימו לב למצלול של אותיות החיך הבלתי נעימות לאוזן: "ואני את החשכה לא שוכחת".

השיר "משוררת" (123), שהוא שיר־מפתח, מגדיר את השילוב המקוטב של אישיותה ושירתה: "אקסהיביציוניסטית ובִּישְׁנִית", ואת תפקיד השירה בחייה: "תהיה שירתה השנים הבְּרִיאֹת שֶׁל נַפְשָׁה". יש בשיריה שילוב של מוחש ומופשט: "אנקול לשון" ("סופרמן", 44);

יש בשיריה שילוב של לשון גבוהה, ספרותית, עם לשון הרחוב והיומיום: "אִשָּׁה אֶקְטוּאֵלִית / שְׁלֹא עוֹשֶׂה חֶשְׁבוֹן" ("אישה אקטואלית", 39); לשון הזמן החדש: "אֲנִי אִשָּׁה מוֹדוּלָרִית" (41).

הדימויים הבלתי שגרתיים, ההשוואות המקוריות והמפתיעות, המשווים דבר אחד לדבר אחר, רחוק ממנו לכאורה, ויוצרים מציאות שירים חדשה, גם הם מאפיינים את שירתה. כגון: "וּבְאֶמְצַע אָנוּ חֲבוּקִים, / חֶלְמוֹן בְּתוֹךְ חֶלְבוֹן" ("אהבה", 13). יש הרבה שירי אהבה, אבל דימוי כזה הוא אכן מקורי ומפתיע עד מאוד. וכן: "הַתְּקוּהָ לְגֵן־עֵדֶן מְגִיֶּסֶת בְּצוֹר־שְׂמוּנָה" ("התקווה", 79). השירים מגלים תשתית תרבותית קלאסית רחבה וענפה: פרומתאוס, אורפאוס, פנדורה – הם שלושה מרבים מאוד מגיבורי שיריה. אלה שירים נשיים מאד, שירי אישה הבוחנת את נשיותה, אהבתה, מיניותה בלשון ישירה, חדה, נועזת ובוטה: "בְּטָנִי זִירַת פְּעֻלֹתֵים הוֹמָה" (43).

הנשיות המתריסה בשיריה, "שְׁלֹא עוֹשֶׂה חֶשְׁבוֹן" כמו בשיר "אישה אקטואלית" (39), מסדרת שירי "בלילות על מרבצי", באה לידי ביטוי גם בשם הספר, 'כלה קרננית'. "קֶרְנָן" וכן "בְּעַל־קֶרְנַיִם" הם כינויים מושאלים למי שאשתו בגדה בו, הצמיחה לו "קרניים" כלשון העם. מקורם, לפי מילון אבן-שושן, ביוונית. האם כאן הכוונה למי ש"בוגדת" בבעלה, או למי שבוגדים בה? נדמה לי שצורה בלתי שגרתית זו, "קרננית", היא שימוש מקורי של המשוררת בצירוף צלילי זה.

שיריה מוצפנים היטב, כדבריה בשיר המפתח "משוררת": "בְּזֶמַן הַנוֹתֵר מְדַרְיִכוֹת אוֹתָהּ הַיְשִׁיזוֹת / לְהַצְפִּין / אֶת סוּדוֹתֶיהָ בְּשִׁירִים" (123). הכול מרומז, מוסתר, ורק שמץ מבצבץ ומחכה לחישוב. באחד השירים המוצפנים האלה אני רוצה לעסוק כעת. הכוונה לשיר "אהבת אשת לוט" (22). השיר נכלל במחקרי "המבט לאחור – שירי אשת לוט", בכרך ה של ספרי 'קריאת הדורות – ספרות עברית במעגליה', שהופיע לאחרונה בהוצאת גוונים ואוניברסיטת ת"א, וכולל כ-60 שירי אשת-לוט.

השיר מסתמך על הקורא המכיר את הסיפור ויודע על חורבן העיר, על המבט לאחור ועל הפיכתה של אשת לוט לנציב מלח. בגוף השיר נרמז על חורבן כפול: "מִשָּׁכֵן לְנִצְיָבִי זְכָרוֹן סְדוּמִיִּים, / מְבִית רֵאשׁוֹן, מְבִית שְׁנִי". המבט לשמיים, השפתיים ה"עֲלוּקוֹת" ה"חֲשׂוֹקוֹת בְּגִבְעֵי" – מרמזים על כאב אישי, המזדהה עם הצער המיוחס לאשת לוט על חורבן עירה. הביטוי "דָּבֵשׁ בְּחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנִי" יש לו משמעות כפולה – של דברים נעימים ומתוקים ושל דברי חלקות ומחמאות, המחפים על האמת המרה. יש בו גם רמז למדרש המתאר את חטאיה של אשת לוט, ביניהם

הסיפור על כך שמרחו בדבש את גופה של "ריבה אחת, שהוציאה פת לעני בכדה", "והעמידה על גג החומה ובאו דבורים ואכלוה". (ספר האגדה, ל' עמ' כח). פתיחת השיר מעידה על המשכו, רוח נמוכה של כניעה: "אֶשֶׁת לוֹט שָׁפִי / נִכְנַעַת לְטַעְמֵי הַשָּׁמִים", של מי שיודעת מראש, שהיא נאלצת להמשיך ולחיות עם האסונות שהיו מנת חלקה. סדום היא בעיקר סבל, חורבן, הרס העולם, ולא רק חטא מיני: "גופי / מְשַׁפֵּן לְנִצְיָי זָרוֹן סְדוֹמִיִּים" (22). השיר מעמם את משמעויותיו, ומנסה לבטא באמצעות אשת לוט כאב רב שאינו ניתן לביטוי ישיר.

מכתבה של ענת זגורסקי שפרינגמן אלי (ד' בניסן תשס"ח / 9.4.2008) שופך אור ממרחק השנים על הרקע לכתיבת השיר: "אמנם השיר פורסם ב- 7 לינואר 1994, במוסף הספרותי של העיתון 'דבר', אבל הוא נכתב מספר שנים לפני כן. ובכן, בין השנים 1979-1981 – שני הורי נפטרו זו אחרי זה. אמי לא יכלה לחיות ללא אבי. היא נטלה את חייה כמו ידיה. באותו שבוע, שנפטרה אמי, נפרד ממני בעלי הראשון. היו אלה נשואים סוערים, וחלפו כ-5 שנים, סוערות לא פחות, עד שהתגרשנו רשמית ב-1986. בשלב הראשון של השכול, שנמשך שנים רבות, הצלחתי לעשות אידיאליזציה של שני הבתים – בית ראשון, בית הורי – עם שורשים קטועים בשואה, ובית משפחתי השנייה, שאבדתי עם הגירושים. באותה תקופה, הקדשתי את כל כולי לזכור ולבכות את שהיה בעבר. לא פלא אפוא, שהרגשתי כאשת לוט "תקועה" במקום ומביטה אחורה בזמן. לאט ובהדרגה, רכשתי לעצמי כלים ואמצעים, להתחזק ולבנות עתיד חדש. זאת גם התקופה שבה התחלתי לכתוב... הערה זאת הייתה לגבי השורות הראשונות של השיר "אהבת אשת לוט". בהמשך, אני זוכרת שחיפשתי במילון מילה נרדפת ל'עיניים'. היא לא נראתה לי מספקת. החוויה שניסיתי לתאר בהמשך השיר, היא חוויה מיסטית. כמו בצירורים הקלאסיים, שבהם הקדושים נראים מביטים כלפי מעלה, אל השמיים-הרקיע. משם צריכה הייתה לבוא גאולתם. הכוונה שלי הייתה לתאר דמות של אישה המקובעת במקום אחד, בין העבר לבין העתיד, כשכל עולמה נחרב, ואין ביכולתה להתקדם ממנו. הפתרון שלה הוא לקוות למעט חסד זמני מרגיע, שיאפשר לה לשרוד. היום אני מודעת, שהשיר נשמע ארוטי. כנראה שהשיר, כרגיל, חכם מהמשוררת."

המשוררת המשיכה להרהר בשיר, וימים אחדים לאחר מכן כתבה אלי (ט"ז בניסן תשס"ח, 21.4.2008): "רציתי להוסיף מספר מילים ביחס לפסקה האחרונה של שירי 'אשת לוט': 'אשת לוט שבי / נכנעת לטעמי השמים'. אחד הפרושים האפשריים להבנת פסקה זו, הוא מתן פרוש ברמה הרוחנית: הדוברת מקבלת על עצמה את חוקי השמים, ובכך

הופכת להיות חלק מהטבע – חלק של הקוסמוס. נראה לי שפרוש זה מאיר את השיר כולו באור שונה. כלומר, ז"א, מאפשר לו משמעות של חוויה אקסטטית, יותר מחוויה ארוטית בלבד. מעניין יהיה לציין, שהשיר נכתב בתקופה האחרונה של האבל על האבדנים שהיו לי, אותם הזכרתי במכתבי הקודם. תקופה זו מוגדרת בתהליך עבוד השכול, על ידי הפסיכולוגים, כשלב 'ההשלמה עם המציאות', או 'קבלת דין הגורל'.³¹ פרשנות עצמית זו, כפי ששוחזרה ממרחק השנים, היא דוגמה מאלפת לשלושה נושאים עקרוניים שהביקורת והמחקר מתלכטים בהם דרך קבע:

א. חשיבות עדותו של המשורר. השאלה "למה התכוון" המשורר איננה "שאלה גסה". המשורר עצמו, כפרשן של יצירתו, מפרש אותה באופן שונה ללא מרחק וממרחק השנים. הכלל הוא: יש חשיבות להכרת פרשנותו האישית של המשורר, אבל אסור להשתעבד לה ולקבלה כאפשרות היחידה. תמיד יש הכרח לבחון כל שיר מתוכו ולגופו.

ב. האפשרויות הפרשניות שכל שיר מזמן לקוראיו-מפרשיו הן פתוחות: כדבריה, "היום אני מודעת, שהשיר נשמע ארוטי. כנראה שהשיר, כרגיל, חכם מהמשוררת". הכלל הוא: ככל שהשיר עמום יותר, כך רבות יותר האפשרויות הפרשניות שלו.

ג. כל פרשן בא אל השיר עם השקפת עולמו, ומוצא בו מה שהוא מחפש.

שיר זה מייצג את שיריה של ענת זגורסקי במיטבם. יש לחזור ולקרוא בהם פעמים אחדות כדי להעמיק את הקשב בהם. בטכניקה של "הרחקת עדות" מגייסת המשוררת את הרובד המקראי והמדרשי, ומבטאת בעזרתם על דרך הרמז והסוד את רגשותיה בהווה.

* דברים בהשקת ספר השירים בבית הסופר בת"א, י"א בניסן תשע"ה (31.3.2015).